

Diskusjon

Kommentar til Klaus A. Ziegert: "Rättskultur och 'symmetrisk familj': Kvinnors referens till rätts- och familjesystemet"

Anita Dahlberg

Som alltid griper jag begärligt efter det nya numret av *Retfærd*. Nummer 49 kom till mitt sommarviste. Låt se, jo här kom den artikeln in, och här en av henne, och den här verkar intressant, och den här Och så börjar jag läsa. Men nu måste jag reagera och det är Ziegerts artikel som får mig att gå på. Inte nog med att det känns som om jag innesluts i en språklig och begreppslig djungel som ingen machete rår på - eller tappade jag den måne? Visserligen vet jag inte hur originalet såg ut men i översättning och språkgranskning borde väl åtminstone ordföljder kunnat bli rätt och försvenskade och de tyngsta genitivbildningarna och substantiveringarna lösts upp.¹

Ziegert ser familjen som ett socialt system vars viktigaste syfte är att bemästra vardagen (ibland t o m bemästra vardagen och livet). Det är i familjen som individernas grundläggande behov tillgodoses och konflikterna inom detta sociala system måste lösas här och nu. Det är inte möjligt att som i rättssystemet selektera vardagens realiteter, skjuta upp avgöranden och "överlämna 'svåra fall' till en högre instans".² Jämförelsen är lite snäv: Det är inte unikt för familjen att lösa frågor här och nu. Det gäller t ex också förvärvslivet och t o m inom rättsordningen (i förvaltningsrätten) görs distinktionen mellan rättsligt beslutsfattande och faktiskt handlande. Dessutom i familjen och andra sociala sammanhang kan konflikter skjutas på framtiden, bäddas ner och transformeras. De behöver inte alls lösas som inom rättssystemet.

Artikeln koncentreras (som ett exempel) på "kvinnans vardag". Avsikten är att visa dels diskrepanserna mellan "rättslig problemlösning och organiserad rättsverklighet (?) och familjevardag" dels familjesystemets (= kvinnors) "egendomliga förmåga" att bortse från/ inte störas av dessa diskrepanser.³ Utifrån en tyvärr knappast alls beskriven empirisk studie av 151 familjer i Sydney har Ziegert slagits av hur illa vårt samhälls ideala jämställdhetsideologi med dess "symmetriska" familjstämmer överens med verklighetens asymmetri. "Fortfarande bär kvinnorna den tyngsta bördan av arbetet för familjeorganisationen."⁴ Och till råga på allt tycks bara en liten minoritet vara missnöjd med rådande omständigheter. Trots att kvinnor generellt har lägre status än männen och t o m

framställs som diskriminerade ser de inte rätten som ett verksamt medel. "Det är då överflödigt att konstatera att ingen kvinna i vårt urval någonsin gått till domstol för att väcka åtal på grund av diskriminering eller ens funderat på att göra det."⁵ Rättssystemet kan inte lösa familjeproblemen. "Tillit till familjerna (=kvinnorna?) är att föredra."⁶ Ziegert förespråkar familjepolitik istället för rättspolitik. Och vem delar väl inte uppfattningen att en "konstant familjepolitik" är bättre än "en imponerande, men kraftlös rättspolitik"?⁷

Men inte har väl äktenskapslagstiftningen i modern tid (giftermåls- och än mer äktenskapsbalken, sambolagen etc) varit avsedd för att lösa konflikter under bestående samlevnad?⁸ I stället är de konstituerande reglerna viktiga, som till exempel regler för äktenskaps ingående. Framförallt har äktenskapsrätten betydelse när äktenskap (eller samboende) upphör. Hur vardagen ska bemästras medan förhållandet pågår har lagstiftaren knappast velat lägga sig i. Privatlivets helgd, grundad i husboendeväldet och den patriarkala familjens (= mannens) intresse har borgat för att vi står inför ett nära nog rättstomt rum. - Och den svenska jämställdhetslagen gäller överhuvud inte förhållanden inom familjen.

Äktenskapets syfte anges i övergripande programuttalanden som saknar sanktioner.⁹ "Makar skall visa varandra trohet och hänsyn. De skall gemensamt vårda hem och barn och i samråd verka för familjens bästa." (1:2 ÄktB) För sambor finns inte ens sådana programuttalanden. När ekonomiska rättshandlingar makar emellan regleras är skyddsintresset övervägande utomstående borgenärer. Endast undantagsvis finns regler som skyddar den svagare parten, till exempel möjligheten att jämka äktenskapsförord¹⁰ och krav på samtycke vid förfogande över gemensam bostad, gemensamt bohag och fast egendom som är giftorätts-gods.¹¹

Det är därför inte förvånande att kvinnorna i undersökningen inte ser rätten som en resurs vid konfliktlösning. Rättsreglerna är varken i dag eller i tidigare skeden formulerade med utgångspunkt i kvinnors situation eller vardagslivets konflikter. I så fall skulle de nog se ganska annorlunda ut. Under en kvinnosträtkurs fick studenterna ange vad de tyckte var viktigt för rättslig reglering i ett samboförhållande. Deras förslag gällde framför allt en preciserad fördelning av vardagens nödvändiga arbetsuppgifter och ekonomiska vederlagsregler när den ena parten inte höll sin del av avtalet. Kvinnorna i Ziegerts studie hänvisar däremot inte till rätten. Antingen säger de att de vet för lite om den eller också uppger de att de hellre litat på sin egen förmåga än på rätten.¹² - Ändå använder kvinnor som accepterar och är tillfredsställda i sin relation till mannen dagens ideologiska terminologi.¹³ - Det tas som intäkt för att det rättsliga systemet är ett helt annat system än familjens.

Som alltid kan det vara fruktbart med alternativa tolkningar. Den rättsliga reglering vi har på familjerättens område - och delvis också jämställdhetslagstiftningens - ansluter mycket väl till ett patriarkalt samhälles intresse av att inte rättsligt reglera vissa konflikter. Icke-beslut,

makten över dagordningen, är en effektiv metod att dölja konflikter och bygga upp eller förstärka en ideologi om konsensus. De rättsliga programformuleringarna om familjen bygger just på konsensus. Det gäller oavsett om ideologin är likhet/jämställdhet, som idag, eller tidigare skedens uppfattning om makarnas särart (med mannen som familjens överhuvud och kvinnan som den som genom sin omyndighet "skyddas" från ansvar, breadwinner/homemaker- ideologin etc). I vems intresse är det att arbetsfördelningen i familjen inte gets en effektiv rättslig reglering?

Det intressanta är egentligen inte att kvinnor inte ser rätten som en resurs i konflikter eller att kvinnor som accepterar och är tillfredsställda i sin relation till mannen använder dagens ideologiska terminologi. Däremot skulle det ha varit intressant för att verifiera (eller falsifiera) Ziegerts tes få veta om kvinnorna i någon situation betraktade rätten som ett skydd.¹⁴

Vi kan dra några paralleller från den sexualpolitiska lagstiftningen:

- Det var ett mycket kontroversiellt beslut när våldtäkt inom äktenskapet kriminaliserades i 1962 års brottsbalk. Myndigheterna skulle väl ändå inte släppas in i hemmen och lagstiftningen borde inte ifrågasätta de äktenskapliga rättigheterna (dvs männens).¹⁵

- Äktenskapet (och parrelationen) skyddades med speciella åtalsregler vid misshandel på enskild plats, dvs vid typisk kvinnomisshandel.¹⁶ Och kvinnomisshandel förringades också länge i brottsbeskrivning och straffmätning och görs så än.

- Först efter gemensam kamp har kvinnors rätt till sexuellt självbestämmande förstärkts. Stödperson under förundersökning och rättegång om bl a kvinnomisshandel, rätt till målsägandebiträde vid grovre sexuella övergrepp och besöksförbud för den som hotar och trakasserar är exempel på sådana förstärkningar av kvinnors rättsliga ställning.

I samtliga fall ovan har kvinnors rättsställning förbättrats genom att myten att familjen bäst löser sina konflikter utan inblandning utifrån har utmanats. Det har krävts kamp mot fiktioner som "privatlivets helgd" - eller i den ziegertska tappningen "tillit till familjerna". Och ändå har det gällt den mest dramatiska och uppenbara ojämlikheten - den sexualiserade våldsutövningen. Inte undra på att kvinnor inte ser rätten som ett relevant skydd och en resurs vid andra ojämlikheter i samlevnaden.

Självklart är rätten och familjen att se som olika system med olika funktioner men det är de faktiska eller möjliga sambanden mellan systemen som är intressanta att diskutera. Att kvinnorna i Ziegerts undersökning i mycket mindre utsträckning än männen såg rätten som oanvändbar behöver inte förklaras med att rätten är ett från familjen väsensskilt system som "sysslar med sig själv". I stället kan det faktiskt vara så att rätten inte tillgodoser kvinnors och mäns intressen i samma utsträckning - men till ett sådant könsperspektiv når inte Ziegert fram fast han står med näsan tryckt mot företeelsen.

Noter

1. Redan i andra meningen hakar jag upp mig på ordföljden. I det andra stycket följer en hänvisning till Ehrlich utan någon konkretisering och så några ofullständiga meningar - den första på nära fem rader och den andra avslutad med ett frågetecken. Nej, nu lämnar jag artikelns följande nio sidor därhän i språkligt hänseende.
2. Ziegert s 90.
3. A a s 91, frågetecknet inom parentes i citatet är mitt.
4. A a s 91.
5. A a s 93. Australiensisk jämställdhetslagstiftning är lika väl som den svenska centrerad kring diskriminering i förvärvslivet (se en kort sammanfattning i "Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag" SOU 1990: 41 s. 77 ff.). Mig veterligt finns ingen verksam jämställdhetslagstiftning mot könsdiskriminering makar emellan.
6. A a s 93, parenteser är min.
7. A a s 93.
8. Jag kan inte heller föreställa mig att australiensisk lag är väsentligt annorlunda.
9. Såvida vi inte ska se möjligheten att upplösa äktenskapet som en sanktion.
10. Med åberopande av avtalslagens ogiltighetsregler.
11. 7:4-5 ÄktB och 17 § SamboL.
12. Det förstnämnda anges av "kvinnor med låg utbildningsgrad". Det sistnämnda motivet förs fram av "kvinnor i de högre yrkes- och utbildningsgrupperna".
13. "Ju mer kvinnorna uppfattar den personliga relationen till partnern som lyckad och tillfredsställande, ju tydligare blev hänvisningen till jämställdhet" - och detta oavsett faktisk ojämlikhet, a a s 92. Ideologin om likhet och lika värde framkommer också i en studie i maktutredningen Petersson-Westholm-Blomberg "Medborgarnas makt" (Carlssons 1989). För en diskussion av de resultaten se Gerd Lindgren "I broderskapets skugga" i Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr 3-4 1989, s 75 ff.
14. "Ju mer kvinnorna uppfattar den personliga relationen till partnern som lyckad och tillfredsställande, ju tydligare blev hänvisningen till jämställdhet" - och detta oavsett faktisk ojämlikhet, a a s 92.
15. Se t ex Anita Dahlberg "Misshandlade kvinnor och rätten" s 26 f i JÄMFO "Kvinnomisshandel", rapport nr 14, 1989.
16. Ändrade åtalsregler trädde i kraft 1982, SFS 1981:1313.

Författarupplysningar:

Anita Dahlberg, högskolelektor i rättsvetenskap, institutionen för socialt arbete och föreståndare för centrum för kvinnoforskning, Stockholms universitet, under hösten gästprofessor vid Samkvind, Köpenhamns universitet.